

УДК 069(1-4)+623.4] (477)“1917/1921”

Патриляк Богдан

кандидат історичних наук,
заступник генерального директора
з наукової та фондової роботи,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
b_patrylak@ukr.net

Patryliak Bohdan

Candidate of historical sciences (PhD),
Deputy director general for research and collection work,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ХОЛОДНА ЗБРОЯ ДОБИ УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917–1921 РР. У ЗІБРАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

COLD STEEL OF THE PERIOD OF THE UKRAINIAN STRUGGLE FOR NATIONAL LIBERATION (1917–1921) FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У статті проаналізовано склад колекції холодної зброї НМІУ кінця XIX – початку XX ст. на предмет наявності озброєнь періоду Першої світової війни. Українські війська доби Української революції 1917–1921 рр. використовували здебільшого російське, німецьке та австро-угорське озброєння. Виявлено, що в колекції фондової групи зберігання НМІУ “Зброя та військове спорядження” міститься значна кількість зразків холодної зброї, які могли використовувати учасники різних військових формувань періоду національно-визвольних змагань. Ці музейні предмети можуть посісти гідне місце в оновленій експозиції, присвяченій Українській революції, активно використовуватися для створення виставок, присвячених цьому періоду української історії.

Ключові слова: Українська революція, холодна зброя, Армія УНР, Українська Галицька армія.

Summary

The contents of the collection of cold steel of the National museum of Ukrainian History, which contains the arms of the period of the World War I, is analyzed in the article. Ukrainian armies of the period of Ukrainian revolution 1917–1920 used predominantly Russian, German, and Austro-Hungarian weapons. It was revealed that the collection of the museum's fund group 'Arms and military equipment' contains many examples of the cold steel which could be used by the participants of various military formations of the period of Ukrainian struggle for national liberation. These museum objects can occupy its place in the renewed exhibition about Ukrainian revolution. They also can be used in making other exhibitions about that period of Ukrainian history.

Keywords: Ukrainian revolution, cold steel, UPR army, Ukrainian Galician army

В Україні триває відзначення подій 100-річчя Української революції, тому вивчення фондів зібрань вітчизняних музеїв для додаткової атрибуції озброєнь, які могли використовувати учасники українських визвольних змагань не втрачає своєї актуальності. Торік ми оглянули стрілецьку зброю періоду Української революції 1917–1921 рр. у зібранні НМІУ. Напрацювання були використані під час підготовки виставки зброї та військового спорядження з колекції НМІУ. Ця стаття присвячена холодній зброї цього періоду в колекції нашого музею.

Як і у випадку зі стрілецькою зброєю, учасники українських визвольних змагань 1917–1921 рр. користалися холодною зброєю, яка широко застосовувалася під час Першої світової війни. Це здебільшого російські, австро-угорські та німецькі зразки озброєнь.

У колекції НМІУ привертає увагу шабля за інв. № 3–1 198 (атрибутована у інвентарній книзі й картці як “Шабля західноєвропейська XIX ст.”). Шабля передана до нашого музею у 1956 р. за актом ч–1 151 з ленинградського Артилерійського історичного музею¹. Ефес складається з руків'я та гарди. Руків'я зі сталі та ебоніту чорного кольору прикрите увігнутою металевою планкою, що плавно переходить в округлу головку. До гарди прикріплений шкіряний темляк чорного кольору. На хрестовині клеймо “67”, на обуху “W / 12”. Лезо

1 НМІУ. – Фонди. – Інвентарна книга фондової групи “Зброя”. – Т. 2. – С. 102.

пощерблене. Загальна довжина шаблі 90 см.²

Це – прусська та німецька артилерійська шабля, прийнята на озброєння у 1896 р. (нім. Artillerie-Saebel n / A)³. Окрім Німеччини, перебувала на озброєнні армій східноєвропейських країн, зокрема Польщі та Литви (рис. 1).

Такими шаблями, отриманими у Польщі, були озброєні козаки Волинської групи учасників Другого зимового походу, ветеран якого, сотник Гриць Рогозний згадував, що перед походом козаки Волинської групи отримали: “Шаблі тяжкі, німецькі, в металевих піхвах, до яких козаки не при звичаєні”⁴. Металеві піхви до цієї шаблі не збереглися. Сьогодні вона експонується на виставці “Зброя та військово спорядження в колекції Національного музею історії України: від давнини до сучасності” у розділі, присвяченому українським визвольним змаганням 1917–1921 рр. Подібна зброя може доповнити постійно діючу експозицію, присвячену Українській революції.

Заслугує на увагу австро-угорська піхотна офіцерська шабля взірця 1861 р. (нім. Infanterie-offizierssäbel Muster 1861)⁵, представлена на виставці до 100-річчя початку Української революції “Відроджена держава”⁶. Шабля надійшла до музею за актом⁷ з виставки “Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників”, яка працювала в Києві з 30.04.1946 до 15.01.1951⁸ і була атрибутована як німецька першої чверті ХХ ст. У зібранні виставки вона позиціонувалася як трофейна зброя.

Клинок шаблі сталевий, незначної кривизни, однолезний, вістря дволезне. Біля основи клинка з лівого боку напис “KÜLL”, з правого – клеймо у вигляді черепа. Ефес складається з руків'я та гарди, його металеві деталі нікельовані. Руків'я дерев'яне, обтягнуте шкірою, пряме, овального перерізу, зі скошеною верхньою частиною, обмотане у дев'яти поперечних борозенках мідним дротом. Шкіра руків'я має незначні потертості та випадки. Руків'я прикрите увігнутою металевою планкою, що плавно переходить в округлу головку, зафіксовану овальною гайкою. Гарда майже під прямим кутом переходить у розширену ромбом хрестовину з двома прямокутними паралельними прорізами. Піхви металеві, сталеві, нікельовані, одна обоймиця зі скобою, друга – з кільцем. На піхвах незначна деформація, сліди іржі, невелика втрата устя. Загальна довжина шаблі – 99 см, довжина леза – 86 см, ширина леза – 2,5 см, довжина піхов – 89,5 см (рис. 2).

Такими шаблями були озброєні старшини УСС, а пізніше УГА. На світлині (рис. 3) зображено озброєну подібною шаблею хорунжу, командира чоти УСС Олену Степанів – матір відомого українського історика Ярослава Дашкевича. За участь у битві під Комарником її було нагороджено австро-угорською срібною медаллю “За хоробрість”, у 1918 р. – Військовим хрестом імператора Карла V. Від листопада 1918 р. вона була чотарем 4-ї Золочівської бригади УГА⁹.

Ця шабля може посісти гідне місце у розділах експозиції НМІУ, присвячених Першій світовій війні та визвольним змаганням 1917–1921 рр.

Українські військові підрозділи доби визвольних змагань 1917–1921 рр. активно використовували російські драгунські шапки взірця 1881 р.¹⁰

Захищене дужкою руків'я драгунської шапки нагадує руків'я шаблі. Цей різновид січної зброї російські військові запозичили у адигів (“сашхо” – з адигської “довгий ніж”). За конструкцією шапка ближча до великого ножа, ніж до шаблі. Відзначається значно меншою кривизною леза та його іншим балансуванням (точка рівноваги розташована далеко від руків'я). Шапка – наступальна січна зброя, не пристосована для фехтування, призначена для нанесення потужного та несподіваного визначального рубального удару.

2 Солдатская артиллерийская немецкая сабля образца 1896 г. / [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <https://waterloo-collection.ru/13972/> (дата обращения: 12.01.2018) – Название с экрана.

3 Артеменко В. Сабля рейхсвера и вермахта // Украинский специализированный журнал “Клинок”. – 2013. – № 2 / [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://klinokmag.com.ua/article.php?id=766> (дата обращения: 12.03.2017) – Название с экрана.

4 Спогади сотника Грицька Рогозного про Другий Зимовий похід / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://geroika.org.ua/spohady-sotnyka-hrytska-rohoznoho-pro-druhyj-zymovuj-pohid/> (дата звернення: 12.03.2017) – Назва з екрана.

5 Infanterie-offizierssäbel Muster 1861 / [El. resource]. – Access mode: <http://www.heeresgeschichten.at/blankwaffen/saebel/1861/1861.htm> (last access: 17.04.2017) – Title from the screen.; Кулинский А. Н. Европейское холодное оружие. – СПб., 2003. – С. 311.

6 НМІУ. – Фонди. – 3–138.

7 НМІУ. – Інвентарна книга фондової групи “Зброя”. – Т. 1. – С. 61.

8 Родіонова О. Історія створення і функціонування виставки “Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників” // Український народ у Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів. Зб. наук. праць. – К., 2013. – С. 121–132.

9 Науменко К. Є. Степанів-Дашкевич Олена Іванівна // Енциклопедія історії України: У 10 т. – К., 2012. – Т. 9. – С. 846.

10 Штик Т. Техніка і зброя доби визвольних змагань / Т. Штик // Пам'ятки України: історія та культура. – 2001. – № 1–2. – С. 78.

Суттєвою перевагою була її дешевизна. У 1881 р. в Російській імперії під керівництвом генерал-лейтенанта Олександра Горлова була проведена реформа озброєнь: затверджені єдині зразки холодної зброї для всіх родів військ. Кавалерійські, драгунські та піхотні шаблі, а також кірасирські палаші були замінені на драгунські та козацькі шашки взірця 1881 р.¹¹, виготовлені за зразком кавказьких шашок (рис. 4).

Драгунські солдатські шашки взірця 1881 р. експонуються у НМІУ в розділах, присвячених Першій світовій війні¹² та Українській революції¹³. Остання надійшла з Одеського археологічного музею (Акт № 659 від 1953 р.). Офіцерська драгунська шашка взірця 1881 р. представлена також на виставці "Зброя та військово спорядження в колекції Національного музею історії України: від давнини до сучасності"¹⁴. У фондах музею зберігаються ще декілька шашок¹⁵. Особливо цікавою є шашка (З–1 324) зі "старих музейних надходжень", досліджена О. Шевченко. Вона є призовою зброєю. Відповідно до нагородного призначення, її виготовлено з високоякісних матеріалів та прикрашено рельєфними написами¹⁶.

Клинок російської драгунської шашки взірця 1881 р. сталевий, незначної кривизни, однолезний, вістря дволезне. Піхви дерев'яні, обтягнуті шкірою. Ефес складається із руків'я з головкою та гарди. Руків'я дерев'яне з поздовжніми похилими жолобками. На його верхній частині – фігурна металева втулка, на яку зверху насаджена овальна випукла головка. Гарда являє собою дужку, що відходить від верхньої частини руків'я та плавно переходить у хрестовину, закінчення якої загнуте донизу та заокруглене. На нижній частині руків'я також є металева втулка. Верхня втулка офіцерської російської драгунської шашки зразка 1881 р. декорована рослинним орнаментом та вензелем імператора, на дужці – також рослинний орнамент. Верхня втулка офіцерської шашки розміщена під більшим кутом, аніж у солдатської шашки¹⁷ (рис. 5).

У колекції зброї НМІУ представлені також російські козацькі шашки нижчих чинів¹⁸ взірця 1881 р. 1916 та 1917 рр.¹⁹. Їхні клинки сталеві, незначної кривизни, однолезні, з дволезними вістрями. Піхви дерев'яні, обтягнуті шкірою. Руків'я дерев'яне з поздовжніми похилими жолобками. Головка руків'я металева, з отвором для кріплення темляка. На нижній частині руків'я – металева втулка (рис. 6).

Козацькими шашками часто озброювалися учасники українських визвольних змагань 1917–1921 рр. На рис. 7 зображено озброєних ними бунчужного 3-ї сотні 1-го Лубенського кінного ім. Максима Залізняка полку Йосипа Зілінського з чотовим цієї сотні.

Оновлення експозицій українських музеїв, присвячених історії України ХХ ст., передбачає нове позиціонування частини музейних предметів. Завданням українських музеїв на сучасному етапі є зацікавлення відвідувачів вітчизняною історією, максимальне унаочнення основних етапів українського державотворення, зокрема збройної боротьби за незалежність України у ХХ ст. Якщо російські зразки холодної зброї доволі широко представлені в експозиціях музеїв (зокрема, НМІУ), то австро-угорські та німецькі зразки озброєнь також бажано експонувати саме в українському контексті, адже ними були озброєні учасники українських військових формувань.

Зрештою, ширше експонування зразків озброєнь періоду Першої світової війни та подій, що розгорталися після неї у контексті саме Української революції 1917–1921 рр. покликане, окрім іншого, збільшити кількість атрактивних експонатів в експозиціях музеїв.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Артеменко В.* Сабля рейхсвера и вермахта // Украинский специализированный журнал "Клинок". – 2013. – № 2 / [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://klinokmag.com.ua/article.php?id=766> (дата обращения: 12.03.2017). – Название с экрана.
2. Драгунские шашки XIX – нач. XX ст. / [Електронний ресурс]: Первая мировая война. Битва империй. – Режим доступа: <http://ww1.milua.org/dragoonSas.htm> (дата обращения: 17.01.2018) – Название с экрана.
3. *Дяченко П. Г.* Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. –

11 *Кулинский А. Н.* Русское холодное оружие военных, морских и гражданских чинов 1800–1917 годов. Определитель. – СПб., 1994 – С. 72.

12 НМІУ. – Фонди. – З–1 370.

13 НМІУ. – Фонди. – З–798.

14 НМІУ. – Фонди. – З–1 728.

15 НМІУ. – Фонди. – З–1 754, З–1 324, З–1 711.

16 *О. Шевченко.* Призова шашка в колекції Національного музею історії України // Історія давньої зброї. Дослідження 2016. – Т. II. – К., 2017. – С. 169–175.

17 Драгунские шашки XIX – нач. XX ст. / [Эл. ресурс]. – Режим доступа: <http://ww1.milua.org/dragoonSas.htm> (дата обращения: 17.01.2018) – Название с экрана.

18 НМІУ. – Фонди. – З–565, З–1 370.

19 *Кулинский А. Н.* Европейское холодное оружие. – СПб., 2003. – С. 292.

Київ: Стікс, 2010. – 448 с.

4. Кулинский А. Н. Русское холодное оружие военных, морских и гражданских чинов 1800–1917 годов. Определитель. – Санкт-Петербург: Магик-Пресс, 1994 – 184 с.

5. Кулинский А. Н. Европейское холодное оружие. – Санкт-Петербург: Атлант, 2003. – 552 с.

6. НМІУ. – Інвентарна книга фондової групи “Зброя”. – Т. 1.

7. НМІУ. – Інвентарна книга фондової групи “Зброя”. – Т. 2.

8. Науменко К. Є. Степанів-Дашкевич Олена Іванівна // Енциклопедія історії України: У 10 т. Т. 9: Прил – С / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України, Ін-т історії України. – Київ: Наукова думка, 2012. – С. 846.

9. Родіонова О. Історія створення і функціонування виставки “Партизани України в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників” // Український народ у Другій світовій війні. До 70-річчя визволення Києва від німецьких окупантів: Зб. наук. праць / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – С. 121–132.

10. Солдатская артиллерийская немецкая сабля образца 1896 г. / [Электронный ресурс]: Магазин военного антиквариата Ватерлоо. – Режим доступа: <https://waterloo-collection.ru/13972> (дата обращения: 12.01.2018). – Название с экрана.

11. Спогади сотника Грицька Рогозного про Другий Зимовий похід / [Електронний ресурс]: Благодійна організація “Благодійний фонд «Героїка»”. – Режим доступу: <http://geroika.org.ua/spohady-sotnyka-hrytska-rohoznogo-pro-druhuuj-zymovuj-pohid> (дата звернення: 12.03.2017) – Назва з екрана.

12. Шевченко О. Призова шашка в колекції Національного музею історії України // Історія давньої зброї. Дослідження 2016: збірник наукових праць. У 2 т. Т. II / Упор. Д. Тоїчкін; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2017. – С. 169–175.

13. Штик Т. Техніка і зброя доби визвольних змагань // Пам’ятки України: історія та культура. Наук. часопис. – 2001. – № 1–2. – С. 66–79.

14. Infanterie-offizierssäbel Muster 1861 / [Elektronic resource]: heeresgeschichten.at. – Access mode: <http://www.heeresgeschichten.at/blankwaffen/saebel/1861/1861.htm> (last access: 17.04.2017) – Title from the screen.

REFERENCES

1. Blahodijnyj fond “Heroyika”. Spohady sotnyka Hryc`ka Rohoznogo pro Druhyj Zymovyj poxid / [El. resurs]. – Rezhym dostupu: <http://geroika.org.ua/spohady-sotnyka-hrytska-rohoznogo-pro-druhyj-zymovyj-pohid/> (data zvernennya: 12.03.2017) – Nazva z ekrana.

2. Drahunskye shashky XIX – nach. XX st. / [El. resurs]. – Rezhym dostupa: <http://ww1.milua.org/dragoonSas.htm> (data obrashhenyya: 17.01.2018) – Nazvanye s Ekrana.

3. Dyachenko P. H. Chorni zaporozhchi. Spomyny komandyrа 1-ho kinnoho polku Chornyx zaporozhchiv Armiyi UNR. – K., 2010. – 448 s.

4. Kulynskiy A. N. Evropejskoe xolodnoe oruzhye. – SPb., 2003. – 552 s.

5. Kulynskiy A. N. Russkoe xolodnoe oruzhye voennyx, morskix y hrazhdanskyx chynov 1800–1917 hodov. Opredelytel`. – SPb., 1994 – 184 s.

6. Naumenko K. Ye. Stepaniv-Dashkevych Olena Ivanivna // Encyklopediya istoriyi Ukrayiny: U 10 t. – K., 2012. – T. 9. – S. 846.

7. Rodionova O. Istoriya stvorennya i funkcionuvannya vystavky “Partyzany Ukrayiny v borot`bi proty nimec`ko-fashysts`kyx zaharbnykiv” // Zbirnyk naukovyx prac` “Ukrayins`kyj narod u Druhij svitovij vijni. Do 70-richchya vyzvolennya Kyueva vid nimec`kix okupantiv”. – K., 2013. – S. 121–132.

8. Soldatskaya artylleryjskaya nemeckaya sablya obrazca 1896 h. [El. resurs]. – Rezhym dostupa: <https://waterloo-collection.ru/13972/> (data obrashhenyya: 12.01.2018) – Nazvanye s Ekrana.

9. Artemenko V. Sablya rejksvera y vermaxta // Ukraynskyj specyalyzrovannyj zhurnal “Klynok”, 2003–2017 / [El. resurs]. – Rezhym dostupa: <http://klinokmag.com.ua/article.php?id=766> (data obrashhenyya: 12.03.2017) – Nazvanye s Ekrana.

10. Shevchenko O. Pryzova shashka v kolekciji Nacional`noho muzeyu istoriyi Ukrayiny // Istoriya davn`oyi zbroji. Doslidzhennya 2016: zb. Nauk. pr. Tom II / Uporyadnyk D. Toyichkin. – K., 2017. – S. 169–175.

11. Shtyk T. Texnika i zbroya doby vyzvol`nyx zmahan [Tekst] // Pam`yatky Ukrayiny. – 2001. – № 1–2.

12. NMIU. – Inventarna knyha fondovoyi hrupy “Zbroya”. – Т. 1.

13. NMIU. – Inventarna knyha fondovoyi hrupy “Zbroya”. – Т. 2.

14. Infanterie-offizierssäbel Muster 1861 / [El. resource]. – Access mode: <http://www.heeresgeschichten.at/blankwaffen/saebel/1861/1861.htm> (last access: 17.04.2017) – Title from the screen.

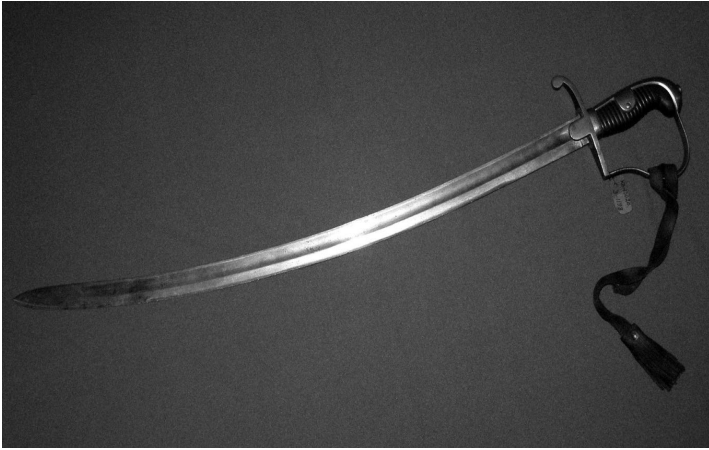

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. Артилерійська німецька шабля. НМІУ, 3–1 198.

Рис. 2. Австро-угорська піхотна офіцерська шабля взірця 1861 р. НМІУ, 3–138.

Рис. 3. Хорунжа УСС Олена Степанів, майбутня чотар 4-ї Золочівської бригади УГА. Світлина періоду Першої світової війни.

Рис. 4. Холодноряський сотник Іван Компанієць, озброєний російською солдатською драгунською шашкою взірця 1881 р.

Рис. 5. Російська офіцерська драгунська шашка. НМІУ, 3–1 728

Рис. 6. Російська козацька шашка нижчих чинів взірця 1881 р. НМІУ, 3–1 370.

Рис. 7. Бунчужний 3-ї сотні 1-го Лубенського кінного ім. Максима Залізняка полку Йосип Зілінський з чотивим цієї сотні, озброєні козацькими шашками (за: *Дяченко П. Г.* Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР. – К., 2010. – С. 366).